

Feministische theologie: wat is dat? (1982)

Sieth Delhaas

N.C.V.B. te Venlo, 25 november 1982

Inleiding

Het is voor mij een heel bijzondere gebeurtenis, dat ik vanavond hier hen uitgenodigd. In Venlo, waar ik tien jaar heb gewoond. Uit die tijd heb ik dierbare vrienden overgehouden.

Wat even belangrijk is, en dat wil ik als uitgangspunt nemen, voor mijn voordracht over feministische theologie, dat een heel ingrijpende verandering in mijn leven zich juist in deze stad heeft afgespeeld.

Een begin van een proces van veranderingen in de samenleving tegen het eind van de jaren zestig.

- Studentenrellen in Parijs
- Maagdenhuisbezetting in Amsterdam
- Studentenoproer tegen de materialistische samenleving in West-Duitsland onder leiding van Rudi Dutschke .

Wij hier in Venlo beleefden dat alles wat op een afstand.

Het gebeurde allemaal ver weg. Het kwam tot je via de krant, de radio of de televisie . Voor mijzelf is dit alles toch niet zonder uitwerking gebleven. Ik herinner me een kerstdienst hier in de Hervormde kerk. Ik denk eind 1967.

Er werd een harde preek gehouden. Helemaal niet zo één die je tijdens een kerstdienst verwacht. De woorden van een paar provo's, die in Amsterdam in hongerstaking waren gegaan tegen de bombardementen op Vietnam, werden in deze dienst herhaald, als een aanklacht tegen zelfgenoegzame Christenen, die in overvloed kerstfeest vierden en elders op de wereld ging het geweld door, zonder dat wij er tegen in opstand kwamen.

Woorden, die het hemelse 'Vrede op aarde' omzetten in 'Vreten op aarde'.

De drie woorden 'vreten op aarde' hebben mij geraakt.

Ze zijn van buitenaf in mijn hoofd gaan zitten. Daalden af naar mijn hart. Die drie woorden bleven haken en waren niet meer weg te werken. Terug te sturen. Ze hechtten zich in je lijf en leven en dan doet zich het verschijnsel voor, dat je door zulke woorden anders in het leven komt te staan, Je gaat anders kijken naar de dingen om je heen, naar de mensen....

Je gaat zien. Zien en vanuit jezelf. Je kijkt niet meer naar alles vanuit het leven, dat je is aangereikt en aangeleerd vanuit je opvoeding, vanuit de kerk, vanuit de cultuur – al die levensverbanden waarin je bent opgegroeid.

Zo'n punt in je leven is het begin van wat wij 'bewustwording' noemen.

Je wordt jezelf bewust van omstandigheden die voordien vanzelfsprekend voor mij waren,

waarover ik nu vragen ging stellen. Waarom ? Hoe is dat zo gekomen? Wat komt daaruit voort ? Wat is het doel van dit alles ?

Er komt een bewustwordingsproces op gang.

Blikseminslagen

Zulke processen komen overal voor. In jonge en oude levens. Bij de één is het een blikseminslag van een plotseling zien, bij de ander is het een bijna ongemerkt proces van langzame verandering, dat nauwelijks schokken geeft.

Dit heeft natuurlijk veel te maken, met hoe je levensomstandigheden zijn en hoe je in het leven staat. Je kunt je voorstellen, dat zo'n vrij snel verlopend proces ook bij de discipelen en de vrouwen, die Jezus volgden heeft plaats gevonden toen juist zij zagen wie Jezus werkelijk was... Terwijl duizenden andere tijdgenoten onverstoord verder leefden.

Zo kom ik terecht bij het onderwerp waarover het vanavond gaat: feministische theologie. Wat is dat ?

Waarom zijn vrouwen daarmee bezig ?

Is dat noodzakelijk ?

Is dat moderne onzin?

Ja, onzin, zeggen de meeste mannen, maar ook veel vrouwen en daarmee is voor hen de kous af.

Nu, wat mij betreft, ik doe er volop aan mee. En ik kan u vertellen, dat ik het fijn vind, dat ik vanavond hier de gelegenheid krijg om u uit te leggen waarom vrouwen, afkomstig uit allerlei verschillende kerken, hiermee bezig zijn.

Feminisme is een beweging, die ook ontstaan is vanuit die maatschappelijke veranderingen in de jaren zestig. En het wonderlijke is, dat al die stromingen van bijvoorbeeld de provo's, de kabouters, de seksuele revolutie, langzaam zijn weggeëbd in de jaren zeventig, maar dat de vrouwenbeweging juist sterker en breder is geworden, zich heeft verdiept en is uitgevloeid naar alle geledingen van kerk en maatschappij.

Het is, blijkt nu, niet zo maar een moderne frats 'rooie vrouwen' of 'lesbische 'wijven', zoals de scheldnaam voor elke vrouw, die zich feministe noemde, al gauw luidde en nog luidt.

Integendeel, het is een cultuurverschijnsel geworden. Dat wil zeggen, dat het een beweging, een stroming in onze hele samenleving is geworden die die samenleving en de mensen beïnvloedt. Of men het wil of niet.

Het is een beweging, die mens, kerk en maatschappij veranderend werkt.

Daarom is het zo belangrijk, dat ook die mensen, die zich tot dat feminisme niet aangetrokken voelen, weten wat die beweging wil, waar en op welke punten er kwaad van te duchten is; waar en wanneer we het ten goede in onze cultuur kunnen aanwenden.

Om uit te leggen hoe feminisme ontstaan is, wil ik u in gedachten mee terug nemen naar de jaren 1400 – 1500.

Een jaartal dat er op school vroeger bij ons allemaal is ingehamerd is: 1517 Maarten Luther spijkert zijn 95 stellingen tegen de afluathandel tegen de deur van de kapel te Wittenberg. Maarten Luther was een lastig portret. Een venijnige kerel, die z'n mond niet hield, zelfs kritiek op de paus en de hoge kerkleiding niet uit de weg ging.

We weten allemaal wat er uit zijn nieuwe ideeën en denkbeelden is voortgekomen: een grote scheuring in de katholieke kerk.

De ontdekking van de rechtvaardige God tegenover de God van de katholieke kerk, die de mensen voor hun eigen zaligheid liet boeten en werken, veroorzaakte een complete aardverschuiving in heel West-Europa. Natuurlijk was Luther niet in zijn eentje op dat idee gekomen. De tijd was er toen eenvoudig rijp voor, dat mensen overal in Europa gingen twijfelen aan de eeuwenoude waarheden van Rome.

En die twijfel kwam voort uit ontwikkelingen op allerlei gebied.

Het lijkt me het duidelijkst u wat jaartallen te noemen en feiten:

- circa 1500 werd zeevaart tot oceaanaart
- in 1492 ontdekt Columbus Amerika en andere nieuwe werelddelen
- in 1453 deed Copernicus een belangrijke sterrenkundige ontdekking, niet de aarde, maar de zon was het middelpunt van het heelal
- in die jaren wordt ook het buskruit uitgevonden wat een enorme revolutie betekent dat in de oorlogsvoering; het maakt een einde aan de macht van de adel
- vergde een brief of boek schrijven eeuwenlang eindeloos geduld om moeilijke en sierlijke letters te vormen, in 1440 wordt de boekdrukkunst uitgevonden, het boek wordt bereikbaar buiten de kleine kring van geestelijken en geleerden.

Door al deze ontwikkelingen en door het ontstaan van nieuwe handelsmogelijkheden komt er een nieuwe klasse aan bod: de burgerij. In de protestantse kerk, die door de leer van Luther ontstaat, krijgt de leek, althans de mannelijke leek een belangrijke plaats in de kerk.

En het houdt niet op

Als u zich eens even al deze diep ingrijpende veranderingen indenkt: buiten je eigen vaste land Europa, Azia, Afrika zijn er nog andere werelden, ver en vreemd met vreemdsoortige volken; de aarde het middelpunt van Gods aandacht blijkt plotseling maar een nietig sterretje in een uithoek van het heelal. Oorlog voer je niet meer met je zwaard, je doodt je vijand niet meer in een gevecht van man tegen man, maar je doodt op afstand door de uitvinding van het buskruit. Er komen boeken in het huis van de burger. Dat betekent kennis en wijsheid buiten de gezaghebbende priesters om. Mensen gaan zelf nadenken. Mensen worden mondig en in die jaren is er een verandering in Europa ontstaan, die veel mensen hebben doen denken, dat het einde van de wereld wel snel zou komen.

Een eeuw na Luther zijn er de grote godsdienstoorlogen in. Duitsland, 30 jaar lang en de 80 jarige in ons eigen land. Dit had tot gevolg dat de grootste groepen in de bevolking niet open stonden voor al die veranderingen en de 'tekenen der tijden' niet wilde begrijpen.

In onze tijd zien we eenzelfde stroomversnelling, die onze wereld op haar grondvesten doet trillen, die mensen radeloos en ziek maken van angst voor een onzekere of helemaal geen toekomst.

In 1960 wordt de luchtvaart tot ruimtevaart. Van de aarde zetten mensen voet op andere hemellichamen; dan door de uitvindingen van Einstein, de kosmologie blijken ook aarde en zon maar kleine onderdeeljes te zijn van een nevelvlek in de uithoek van het heelal. In 1945 wordt de eerste atoombom geworpen, die ook de oorlogsvoering revolutioneert. Via atoomkracht kunnen raketten in enkele minuten naar de vijand worden gestuurd, een totale vernietiging van de aarde, staat als een grote dreiging in onze wereld.

Nadat in de vorige eeuw de krant binnen het bereik van 'de gewone man' was gebracht, voor hem waren boeken altijd nog te duur gebleven, volgden radio en televisie; ook het pocketboek brengt kennis in de huiskamers.

De opkomst van de burgerij in 1400, doet machten wankelen, dat gebeurt evenzo in 1917 als in Rusland de arbeidersklasse aan de macht komt.

In andere Europese landen krijgt de gewone man en later ook de vrouw kiesrecht. Dat recht was tot dan alleen aan een rijk groepje burgers of een handvol geleerden gegund.

Door de maatschappelijke ontwikkelingen, het kiesrecht, de gekozen vrouw in het parlement, krijgen vrouwen mogelijkheden, al zijn er nog maar heel kleine veranderingen aan te brengen in een maatschappij, die vanaf het begin van onze jaartelling, dus 2000 jaar lang, door mannen is beheerst en bepaald. Vrouwen krijgen nu ook gelegenheid aan hogescholen en universiteiten door te studeren. Nieuwe werelden gingen voor hen open, die tot dan toe voor hen hermetisch gesloten waren gebleven.

Ik denk, dat heel wat vrouwen de laatste tientallen jaren die schokeffecten in haar leven hebben meegemaakt, die ik aan het begin van mijn lezing schilderde.

Jaren zestig

Dan komen de jaren zestig. Uit de woelige opstanden van jongeren en ouderen, waarbij vrouwen een nieuwe rol spelen, blijkt vooral de gezagscrisis. Grote groepen mensen hebben ontdekt, dat de verwachtingen, die na de oorlog waren gewekt van heropbouw van de samenleving, met een ongekende weelde aan goederen en maatschappelijke vooruitgang, niet die waarden en levensgeluk opleverde die men had verwacht.

Heel scherp zagen grote groepen in, dat het om meer ging dan een verkeerde politiek, maar dat de dingen heel grondig mis waren, al eeuwen lang.

Elke politieke of levensbeschouwelijke groep ging op eigen manier aan de gang om oorzaken op te sporen van deze crisis in onze cultuur. Een heel rijke vrucht van die revolutionaire jaren zestig is de feministische beweging.

Wat de burgers in 1400-1500 is overkomen, gebeurt in onze tijd met de vrouwen. Burgers bestonden in vroeger eeuwen niet. Je was van adel of je was boer of soldaat of zwerver, je was altijd uitgeleverd en afhankelijk van de adel.

Door de veranderingen in het wereldbeeld, die ik u opnoemde en de uitvinding van de boekdrukkunst ontstond er ook een gezagscrisis. Burgers ontdekken zichzelf, maken zich los

van de adel, gaan handel drijven, nemen grond in eigendom, de steden nemen zelf de macht in handen.

Dat bracht een nieuwe cultuur in Europa.

Nu, door diezelfde veranderingen, door het opengaan van de boeken, de nieuwe kijk op de geschiedenis, krijgen vrouwen een eigen kijk op de wereld, die er nu vrij beroerd uitziet, komen ze tot de ontdekking. Vrouwen hebben door een betere scholing nu ook de mogelijkheden om te onderzoeken hoe dat komt.

Er is een gedicht van Bertold Brecht, waarin de regels voorkomen: ‘Wie zijn situatie door heeft, hoe zul je hem tegenhouden?’

Dat is in onze tijd met veel vrouwen gebeurd. Zij hebben hun situatie doorzien, hun afhankelijkheid gezien in werkelijk alle opzichten: economisch vooral en sociaal.

Want mannen bepalen de handel, de wetgeving, het onderwijs, de medische zorg, de ruimtelijke ordening. Eeuwen lang is er een cultuur gegroeid, die uitgedacht en georganiseerd is door mannen.

Vrouwen konden misschien thuis met hun echtgenoot er wel eens over praten, misschien haar mening laten horen, maar echt invloed op de besluitvorming en uitvoering is er nooit geweest. De vrouw kwam immers altijd op de tweede plaats, ze moest gehoorzaam zijn aan haar echtgenoot, dat was zo bij de huwelijkswet bepaald. Tussen twee haakjes: wie zou zo’n wet geschreven hebben ?

U begrijpt het al – net als mij zelf overkwam – vrouwen gaan ieder voor zich vragen stellen: hoe komt dit, is dat allemaal wel zo, zoals ons altijd is voorgehouden ? Waar is dat op gebaseerd, op de wet, okay, maar wie heeft die wet gemaakt, aan wie ontleent die zijn gezag? En vrouwen gingen daar met elkaar over praten. En als mensen samenkomen, samen praten, dan worden ze sterker, worden zij in hun eigen mening bevestigd – soms ook niet – maar in dit geval bevestigden vrouwen elkaar. Dat betekent, dat ze groeiden in een gevoel van eigenwaarde, in zelfbewustzijn, ze kregen moed. Haar was eeuwenlang geleerd dat ze niets voorstelden, dat ze dom, emotioneel, lui en zwak waren. Ze hadden daardoor een heel laag beeld van zichzelf gekregen en hun positie in de samenleving hing af van haar echtgenoot.

Had een vrouw bijvoorbeeld voor haar huwelijk zelf een goede opleiding gevolgd dan werd haar maatschappelijke status als ze trouwde met een fabrieksarbeider zeer laag, want ze werd een arbeidervrouw. Een vrouw, die het zelf niet verder had geschopt dan de lagere school, maar bevallig genoeg was om door bijvoorbeeld een dokter ten huwelijk te worden gevraagd, dan troonde zij plotseling, niet gehinderd door enige scholing, tussen de notabelen, hoog aan de top van de maatschappelijke ladder, waar ze zich wankelend op de been hield.

Feministen, want zo noemen wij ons, als vrouwen, die al deze dingen doorzagen, ontdekten ook dat deze maatschappelijke posities van mannen vrouwen tegen elkaar uitspeelden. Je

Auteurs: Tami
Maatschappelijke Geschiedenis

Redactie: Prof. Dr. Gita Donskane
Gemeentewet: Prof. Dr. Monty Van Malderen en Drs. Anja Oelke

moest je houden aan je eigen 'stand'. De hoge standen bepaalden wat de lage standen mochten doen, maar meestal moesten laten.

Feministen zagen ook, dat hen door de voortschrijdende emancipatie van vrouwen behoorlijk zand in de ogen was gestrooid. Want emancipatie is maar een eerste stap op weg naar bevrijding: emancipatie betekent: het je ontdoen van macht en gezag, die eigen bewegingsvrijheid inperken en die je beletten jezelf te zijn en uit te groeien tot een mens zoals jij persoonlijk kunt worden. Dat geldt trouwens net zo goed voor de man.

Als een man graag thuis wil zorgen voor de kinderen en het huishouden en de vrouw haar baan wilde blijven uitoefenen dan wordt de man in de volksmond een 'jan hen' genoemd en de vrouw 'een kenau' of voor 'Kaat Mossel' uitgemaakt.

Geëmancipeerde vrouwen hebben we al enkele tientallen jaren. Zij pasten zich braaf aan aan de mannelijke gang van zaken. Zij mocht meedoen als directiesecretaresse, en een enkele keer als minister, in bedrijven en ziekenhuizen, maar op voorwaarde, dat zij zich aanpaste aan mannelijke regels en normen, gebaseerd op de wet, die bijvoorbeeld bepaalde, dat een vrouw minder moest verdienen dan een man, ook al deed ze hetzelfde werk, dat ze ontslagen moest worden als ze ging trouwen. Mannen mochten bij diezelfde gebeurtenis in hun leven blijven werken.

Wat is nu feminisme: Mevr. Catharine Halkes, zij is feministisch theologe aan de universiteit in Nijmegen heeft het zo geformuleerd:

feministes zijn vrouwen, die na het proces van emancipatie, ervaren, dat ze op een belangrijke punt zijn aangekomen, omdat hun gevoel van onbehagen met de bestaande verhoudingen blijft: dat het nu zaak wordt de verworven rechten en plichten, structuren, waarden en normen zelf onder kritiek te stellen en ze op hun geldigheid en menselijkheid te onderzoeken. Want daarom gaat het ten diepste, feministen hebben ontdekt, dat de samenleving onmenselijk in elkaar zit.

Feministische theologie

Nu ik de naam van Tine Halkes heb genoemd, die als enige vrouw in de wereld een plaats heeft veroverd aan een theologische faculteit om feministische theologie te doceren, denk ik, dat het goed is om haar omschrijving van feministische theologie te geven:

Het is een theologie van feministen. Zij opstandige vrouwen, kijken, samen met alle onderdrukte groepen, zoals zwarten, homofielen, armen, enz. naar de bijbel en de bijbelse wetenschap zoals die door het christendom is opgebouwd en naar de regels en wetten die het heeft opgebouwd.

Wij vragen vanuit onze positie als vrouw aan de oude theologie, die ook eeuwenlang door mannen is opgebouwd: wie heeft jullie geleerd, dat wij vrouwen tweederangs zijn? Waarom hebben jullie ons er onder gehouden met als motief: Eva at het eerst van de vrucht en door haar schuld zondigde de hele mensheid.

Omdat Eva als tweede mens uit de man werd geschapen, daarom vonden jullie het nodig om haar de baas te blijven, maar wat is er dan met dat andere scheppingsverhaal dat vertelt, dat God man en vrouw schiep als zijn beeld, evenwaardig? Waarom hebben jullie het voorbeeld van Jezus niet gevolgd, die mensen gelijk behandelde? Waarom hebben jullie alleen de vrouwonderdrukkende uitspraken van Paulus gehanteerd en niet bijvoorbeeld de tekst uit Galaten, dat in Christus iedereen gelijk is, jood en Griek, vrije en slaaf, man en vrouw ?

Met dit gepaste wantrouwen zijn vrouwen, nu, denkt u eens even in, na twintig eeuwen te hebben moeten nakauwen wat mannen hen voorzeiden, zijn vrouwen door hun studie aan universiteiten in staat zelf de bijbel in de grondtalen, in het Hebreeuws en het Grieks te lezen. Er is een nieuwe openbaring bij gekomen. Niet een nieuw Bijbelboek is aan deze vrouwen onthuld. Maar ze ontdekken plaatsen in de bijbel waaraan mannen voorbij gelezen hebben, nooit over geprekeerd hebben, omdat zij niet gegrepen waren door een bepaalde zinsnede of een uitgebeelde situatie.

Mannen baren immers geen kinderen. Ze voelen niet de enorme angst, bedruktheid, pijn en ook vreugde, die samenhangen met de diepste levensstromen van menstruatie, zwangerschap en baren.

Dat mannen al deze dingen niet kunnen navoelen en alles anders benaderen omdat de verdeling tussen verstand en gevoelens anders is gegroeid (ik durf niet te zeggen, anders is van oorsprong), mogen we hen niet kwalijk nemen. Wat wij de broederschap wel verwijten is dat ze vrouwen hebben uitgesloten: bazig en autoritair van alle levensterreinen en hen in tent, hut of huis hebben opgesloten.

Heen en weer rennend tussen fornuis, luierwas, de strijkplank met overhemden en het kraambed, heeft de vrouw haar eigen leven niet in handen mogen nemen om alle gaven, die haar als mens waren geschonken tot eer van haar schepper te ontplooien. De westerse man is tussen God en de vrouw getreden en heeft heel eigenmachtig de zeggenschap over de vrouw uit Gods handen genomen en heeft zichzelf tot onderdrukker gekroond van vrouwen, van homofielen, van niet-blanken, van Indianen, van slaven enzovoort.

De tijd is nu daar dat vrouwen zelf de bijbel gaan lezen, samen met andere vrouwen en ze doen dag-in-dag-uit nieuwe ontdekkingen. Ze hebben ontdekt, dat ze een eigen relatie met God mogen hebben, die niet voorgeschreven is door mannelijke theologen en kerkvaders. Vrouwen, die de laatste tien jaar de kerk verlaten, zowel bij Rome als bij de reformatie, gaan niet weg omdat ze niet meer geloven. Ze verlaten de kerk omdat ze eindelijk durven te zeggen, dat ze zich niet thuis voelen in een kerk, die het profetisch spreken is verleerd, die niet fel ageert tegen het alles vernielende kernwapentuig, dat mens en schepping vernietigt, een kerk die niet spreekt tegen onderdrukking en armoede overal op de wereld, maar die zich op één lijn heeft gesteld met de machten in de wereld.

Deze vrouwen uit allerlei kerken, uit alle lagen van de bevolking, met de meest uiteenlopende of helemaal geen opleiding, scholen gezusterlijk samen en voelen zich opnieuw gemeente van Christus, maar nu in vrijheid, zelf zoekend naar een weg door het leven, die zijzelf mag verantwoorden tegenover God en haar medemensen.

Ze heeft ontdekt, dat God haar persoonlijk aanspreekt in zijn woord. Dat feministische theologie er niet alleen is om uittocht te houden uit de bestaande kerk, maar ook doortocht door een woestijn van lijden en pijn, van strijd in de kerk – als je in dat instituut wilt blijven en velen doen dat -, maar tegelijkertijd een intocht in een nieuwe gemeenschap, die overal herkenning biedt. Feministische theologie is een tocht door het leven met een God, waar we als vrouwen eindelijk na eeuwen een vol uitzicht op hebben, die ons aanspreekt en die wij vrijuit als vrouw mogen aanspreken. Met onze eigen zorgen.

Niet alleen voor ons binnenhuiselijke wereldje, maar ook met onze zorgen om de grote wereld, waar we kijk op hebben gekregen hebben. We mogen God met ons lijf en onze ziel, met onze gevoelens en ons verstand, met onze vragen en onze eigen gevonden antwoorden op grote, problemen aanspreken.

Dat geeft een nieuw levensperspectief. Niet alleen voor de vrouw, maar voor de hele wereld.

Waar we teveel overheen gelezen hebben is: dat God de mens als man en vrouw geschapen heeft als zijn beeld. Dat betekent niet, dat je pas als man en vrouw in het huwelijk beeld van God bent. Dat betekent, dat pas als man en vrouw in alle levensverbanden, elk met hun eigen inbreng en gaven bezig zijn met mens en schepping, dat dan pas God vertegenwoordigd is in alle levensverbanden. Dat Hij pas dan vruchtbaar kan werken in deze wereld door een gelijkwaardige samenwerking tussen man en vrouw.

Christen–feministen hebben een roeping. Zij weten zich geroepen om medescheppend bezig te zijn op alle levensterreinen en mannen te bevrijden van hun oogkleppen, die hen blind maken voor de harde feiten van een wereld, die aan alle kanten is vastgelopen en die op het punt staat aan eigen materialisme, kernmacht en kennis ten onder te gaan.

Daar hebben we elkaar hard bij nodig!